



ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΣΥΜΒΟΛΑ

22. ΟΙ ΟΠΩΡΕΣ



Οι «ὀπῶρες». Η λέξη (από τη λέξη ὀπός και ὥρα = ὀπῶρα) αναφέρεται στο χρονικό διάστημα από τα μέσα του Ιουλίου ίσαμε τα μέσα του Σεπτεμβρίου, που περιλαμβάνει τους ώριμους καρπούς των οπωροφόρων δένδρων. Τα πρώτα από τα γεννήματα αυτά προσφέρονταν ως ευχαριστία στον Θεό. Ήταν οι λεγόμενες απαρχές. Οι απαρχές (από+αρχή), λοιπόν, «η προσφορά και θυσία των πρώτων καρπών», έθιμο ελληνικό αρχαιότατο, που συνεχίζεται μέχρι και σήμερα. Οι Έλληνες τοποθετούσαν στους βωμούς τα πρώτα τρόφιμα, που αποκτούσαν από το κυνήγι, την αλιεία και τη γεωργία. Οι αγρότες μετέφεραν στα ιερά το πρώτο στάρι, που αποκτούσαν, το πρώτο αραποσίτι, τα πρώτα σύκα, τις πρώτες ελιές, τα πρώτα σταφύλια, το πρώτο κρασί, το πρώτο γάλα. Στο ιερό τής Δήμητρας, γράφει ο Πausανίας, μπροστά στα πόδια τού αγάλματος, τοποθετούσαν τους πρώτους καρπούς του φθινοπώρου.

Στην αρχαία Έκκλησία, κατά τη διάρκεια της προσφοράς από τους πιστούς του άρτου και του οίνου για την τέλεση του μυστηρίου της θείας Ευχαριστίας, προσφέρονταν και ευλογούνταν και άλλα προϊόντα, όπως σίτος, έλαιον, μέλι, σταφύλια και άλλα οπωρικά, καθώς επίσης γάλα, τυρί, καρποί, άνθη, ακόμη και ζώα. Η πρώτη όμως εκκλησιαστική αντίδραση στην παλαιά αυτή συνήθεια ήλθε από τον γ' αποστολικό κανόνα, ο οποίος, προκειμένου να διαφυλάξει την αποστολική παράδοση της προσφοράς κατά τη θεία Ευχαριστία μόνο άρτου και οίνου, απαγόρευσε τόσο τη συνήθεια του παλαιού Νόμου της θυσίας ζώων στο ιερό, όσο και κατά τη θεία Λειτουργία προσφορά μη ευχαριστιακών καρπών και προϊόντων. Ο εν λόγω κανόνας με τα ευχαριστιακά δώρα επιτρέπει μόνο την προσφορά νέων χίδρων (νέα στάχυα σίτου) και σταφυλιών, με την επεξήγηση ότι η προσφορά αυτή γίνεται «τῷ καιρῷ τῷ δέοντι», την εποχή δηλαδή της ωρίμανσης των καρπών και των φρούτων.

Από τον 2ο και τον 3ο αιώνα μ.Χ. επικράτησε στην εκκλησιαστική Τέχνη ανάρτηση στεφάνων και ανθοπλοκάμων πλεγμένων με άνθη και φρούτα στους τάφους και αποτέλεσε αναπόσπαστο στοιχείο της νεκρικής λατρείας αλλά και γενικά την επικράτηση των νέων αυτών στοιχείων στον διάκοσμο των Ναών.

Την ίδια περίοδο κάνουν την εμφάνισή τους στις ταφικές τοιχογραφίες και δένδρα, όπως η ελιά, η οποία πλαισιώνει συνήθως τις παραστάσεις του Καλού Ποιμένα. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα απεικόνισης ελιάς βρίσκεται σε τάφο που εκτίθεται στο Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού, όπου το δένδρο αποδίδεται εντελώς σχηματικά και

αναγνωρίζεται χάρη στο μεγάλο μέγεθος των καρπών του, που δίνουν απλοϊκή και ταυτόχρονα υπερρεαλιστική χροιά στον πίνακα.

Ένα άλλο δένδρο που απαντά συχνά στη νεκρική ζωγραφική του 4ου αιώνα είναι η μηλιά, γύρω από την οποία οργανώνεται η παράσταση των πρωτοπλάστων, με βάση την εξιστόρηση της Παλαιάς Διαθήκης. Σε άλλες ταφικές τοιχογραφίες τα μήλα βρίσκονται μέσα σε πλεκτό πανέρι μαζί με ρόδια, όπως και στο ξυλόγλυπτο τέμπλο του Αγίου Γεωργίου του Βραχασώτη.

Με την αρχαία αυτή παράδοση και ιδιαιτέρως με την πράξη της ευλόγησης τρύγου, σχετίζονται και δύο χαρακτηριστικές τελετές του βυζαντινού Ευχολογίου και της αυτοκρατορικής εθιμοτυπίας της Κωνσταντινουπόλεως. Η τελετή αυτή, η οποία είχε δύο ευχές για τους βασιλείς, γινόταν στο Ναό των Βλαχερνών κατά την εορτή της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, την 15η Αυγούστου. Η σπουδαιότητα αυτού του γεγονότος αποδεικνύεται και από την παρουσία του αυτοκράτορα, ο οποίος προφανώς, όπως συνηθιζόταν έκαμε την αρχή του τρύγου και προσέφερε στον Πατριάρχη από τον νέο καρπό της αμπέλου.

Η δευτέρα τελετή του τρύγου περιγράφεται από τον αυτοκράτορα Κωνσταντίνο Ζ' τον Πορφυρογέννητο στο έργο του «Έκθεσις της Βασιλείου Τάξεως» και γινότανε έξω από τα ανάκτορα, στην ασιατική ακτή του Βοσπόρου, ενώπιον των αρχόντων, των αξιωματούχων και του βασιλέως, όπου ο Πατριάρχης, την ημέρα του τρύγου, φορώντας το φαιλόνιο και το ωμοφόριο, ευλογούσε τα σταφύλια με ειδική ευχή. Συνέχεια αυτής της παράδοσης είναι ακριβώς και η ευλογία των σταφυλιών κατά την 6η Αυγούστου, εορτή της Μεταμορφώσεως.

Η ευλογία των σταφυλιών κατά τη Μεταμόρφωση κατανοείται μέσα από τις θεολογικές, ανθρωπολογικές και κοσμολογικές διαστάσεις της εορτής αυτής. Ο Κύριος μεταμορφωθείς «εἰς ὄρος ὑψηλόν ἐνώπιον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἔλαμψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος, τὰ δὲ ἱμάτια αὐτοῦ ἐγένετο λευκὰ ὡς τὸ φῶς». Ἐτσι η κτίση φαιδρύνεται και αποκτά τη λαμπρότητα που είχε κατά τον χρόνο της δημιουργίας. Ο Κύριος είναι ο Δημιουργός του κόσμου. Αυτός είναι η άμπελος «ἐν οὐρανοῖς μὲν ἔχουσα τὴν ρίζαν, ἐπὶ γῆς δὲ τὰ κλήματα». Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο και η κτίση, ανταποκρινόμενη δοξολογικά σ' αυτή τη δωρεά αναφέρεται προς τον Δημιουργό της και τον ευχαριστεί, αλλά και η Εκκλησία στην πιο κατάλληλη εορτή, της ανανέωσης και μεταμόρφωσης του κόσμου και του ανθρώπου, συνηθίζει να ευλογεί τον κόσμο και τις απαρχές του, επιβεβαιώνοντας έτσι ότι η ανανέωση αρχίζει από τον Θεό, περνά μέσα από τη φύση και καταλήγει στη σωτηρία του ανθρώπου. Η ευλογία των σταφυλιών, των αντιπροσωπευτικών αυτών απαρχών του κόσμου, είναι μία λειτουργική πράξη που τονίζει ιδιαίτερα τη δοξολογική, ευχαριστιακή και μεταμορφωτική προσφορά της ύλης και των καρπών της γης στον Δημιουργό των πάντων Θεόν.